

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח לך, תשע"ג
מספר 1019

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

וְנָתַנוּ עַל צִיצַת הַפֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת הטלית ודגל המדינה – אשנב לפרשת ציצית דניאל שפרבר

כידוע, בדגל מדינת ישראל יש מגן דוד בין שני פסים אופקיים כחולים, והכול על רקע לבן.¹ אין בדעתנו כאן לדבר על תולדות המגן דוד, שכבר עסקו בו רבים,² אלא אך ורק לעמוד על מקורם של הפסים הכחולים האופקיים.³

ובכן פסים אלה באו מן הטלית, ואולם בטלית עצמה מקורם ב-*Latus Clavus*, הפס הצבעוני שבטוגה של הסנטורים שברומא (ראו תמונה מס' 1). אף היהודים היו מעטרים את בגדיהם בפסים כאלה, כפי שידוע לנו מממצאי מערות מדבר יהודה (ראו תמונה מס' 2)⁴ וגם מן הפרסקאות (ציורי קיר) שבבית הכנסת בדורא אורופוס (מן האמצע של המאה השלישית לספירה). פסים אלה אף עברו לכנסייה הנוצרית, לבגדיהם של הכמרים, גם לאחר שכבר לא נהגו במלכות רומא. לדעת המחבר בשו"ע או"ח ט:ה: "יש אומרים שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית והמדקדקים נוהגים כן". מכיוון שבזמן המחבר היו עושים את הציציות לבן, הרי שאין לעשות פסים בטליתות, אלא הטלית לבנה כפי שהחוטים לבנים. ואכן כך נוהגים בקהילות ספרד. הרמ"א האשכנזי כותב (שם): "והאשכנזים אין נוהגים לעשות הציצית רק לבנים אף בבגדים צבועים, ואין לשנות". ובכל זאת התפשט המנהג להוסיף פסים כחולים, וכפי שכתב בעל משנה ברורה (שם, אות טז): "ומה ששפת הבגד כעין תכלת בטליתות שלנו בתר עיקר הבגד אזלינן". אם כן, יש אומרים שפסים כחולים אלה הם זכר לתכלת, ואילו בעל ערוך השולחן (או"ח ט:כו) כותב: "וזה שאנו עושין בקצה הטליתות מראה רקיע וקורין לזה תכלת הוא לנוי בעלמא ועיקרו מראה לבן כידוע". אכן, בעל פרי מגדים (שם, בפירושו אשל אברהם) קובע שאם צבע שפת הבגד שונה מצבע עיקר הבגד, על הציציות להיות כצבע עיקר הבגד (הפסים עצמם בוודאי אינם עיקר הבגד). מדיון קצר זה עולה שפסים אלה במקורם אינם מעיקר ההלכה אלא באו בהשפעת בגדי הרומאים, ואף אין הם מתאימים כלל לשיטה ההלכתית הנוהגת אצל אחינו בני ספרד. הדגל כפי שהוא מוכר לנו היום הוצג לראשונה בשנת 1891 בחברת "בוסטון בני ציון". ואולם חברי הקונגרס הציוני הראשון שהתקיים בבאזל 29-31 באוגוסט 1897 לא הכירוהו.

* הרב פרופ' דניאל שפרבר נשיא המכון הגבוה לתורה וחתן פרס ישראל לשנת 1992.

¹ צירוף זה של שני הצבעים הללו – כחול ולבן, נזכר לראשונה לקראת סוף המאה הי"ט בשירו של המשורר ל"א פרנקל, זיבי ארץ יהודה, ובו הוא מזכיר שני צבעים אלו המסמלים אמונה עמוקה (לבן) וזוהר הרקיע (כחול).

² על המגן דוד ראו מאמרו המאלף של ג' שלום, "מגן דוד: תולדותיו של הסמל", לוח ארץ ישראל לשנת תש"ט, תל אביב, 1948, עמ' 148-163, ונדפס שוב בכמה מקומות, כגון *Commentary* ח', 1949, עמ' 243-351, ושוב בספרו *The Messianic Idea In Israel*, ניו יורק 1971, עמ' 257-281. וראו בספרו של *G.S. Oegema*, *The History of the Shield of David*, 1995, ובספרו של *W. Gunther Plaut*, *The Magen David*, 1991.

³ מישורי, לקורותיו של דגל המדינה, קתדרה 62, תשנ"ב, עמ' 155-171.

⁴ י' ידין, הממצאים מימי בר כוכבא במערת האיגרות, ירושלים תשכ"ג, עמ' 210 ואילך.

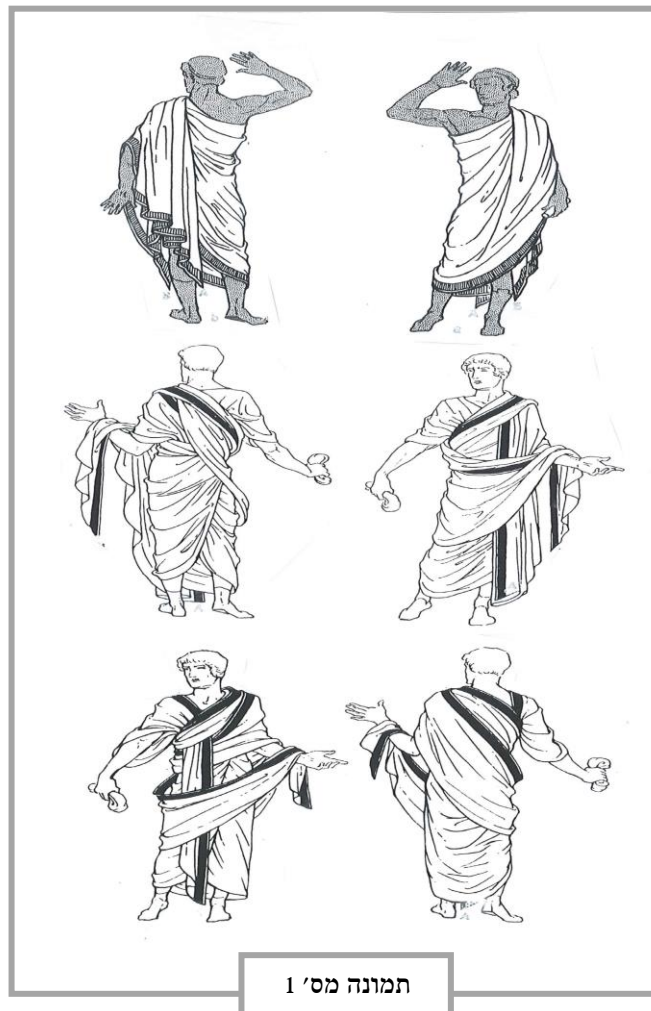
דוד וולפסון, ידידו הטוב של הרצל ויושב ראש התנועה הציונית לאחר הרצל, הוא שתכנן את הדגל הציוני בהשראתה של הטלית בשנת 1897. והוא מספר:⁵

בהנחיותיו של הרצל התחלתי לתכנן את הקונגרס... והייתי צריך גם להחליט, איזה דגל נתלה באולם... פתאום צצה לי הברקה... כבר יש לנו דגל, הכחול והלבן של הטלית. כל מה שעלינו לעשות הוא לפרוש אותו לעיני העם היהודי. מיד הזמנתי דגל כחול לבן עם מגן דוד. וכאשר לבסוף הוא נתלה באולם אף אחד לא הקשה עליו, והיה זה כאילו דבר טבעי ביותר.

בקונגרס הציוני הי"ח בשנת 1933 הוחלט לאמץ את הדגם הזה כדגלו של העם היהודי. ומעניין שאותו הדגל נהפך לסמל הרשמי של הבריגדה היהודית במלחמת העולם השנייה בפקודתו המיוחדת של ווינסטון צ'רצ'יל.

כאשר קמה מדינת ישראל, היה דיון ארוך וממושך כיצד ייראה הדגל הרשמי של המדינה הצעירה, ורק אחרי כחצי שנה קבעה ממשלת המעבר (28 באוקטובר 1948) כי "הדגל הציוני" הוא שיהיה דגל המדינה.

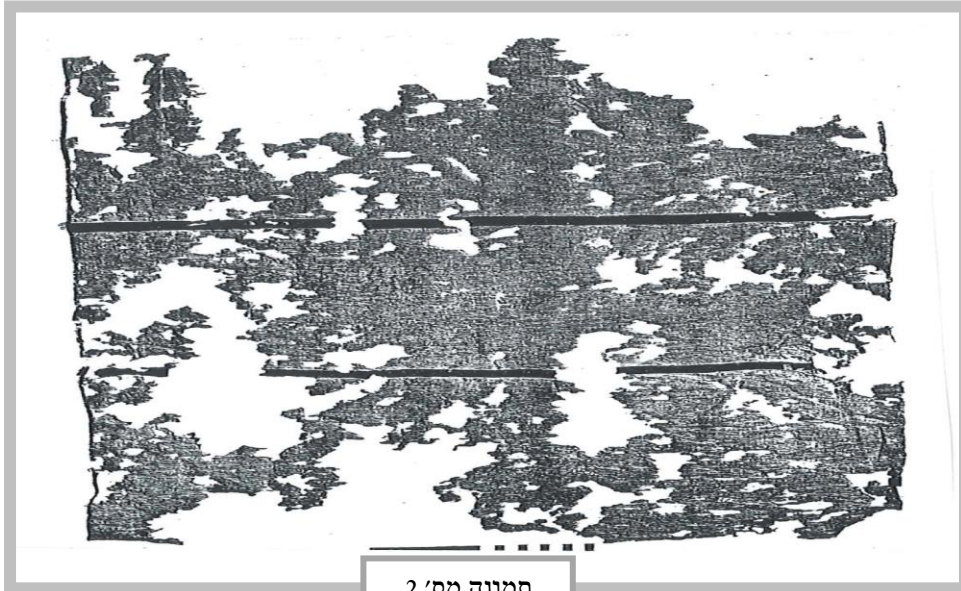
ואולם כאמור, פסי הטלית, שנכנסו לדגל מן הטלית, אינם מעיקר ההלכה אלא בנכר,⁶ ואין הם תואמים את המקובל אצל אחינו בני ספרד. ככל הנראה, מי שבחר בפסים הללו למרכיב בדגל לא היה בקיא כל כך במקורות ההלכה, והטליתות האשכנזיות הן הן שהיו לעיניו.

M.A Hooston "Ancient Greek" Roman and Byzantine costume and Accration, London, 1947, pp. 89, 93, 95 "The Roman Toga"

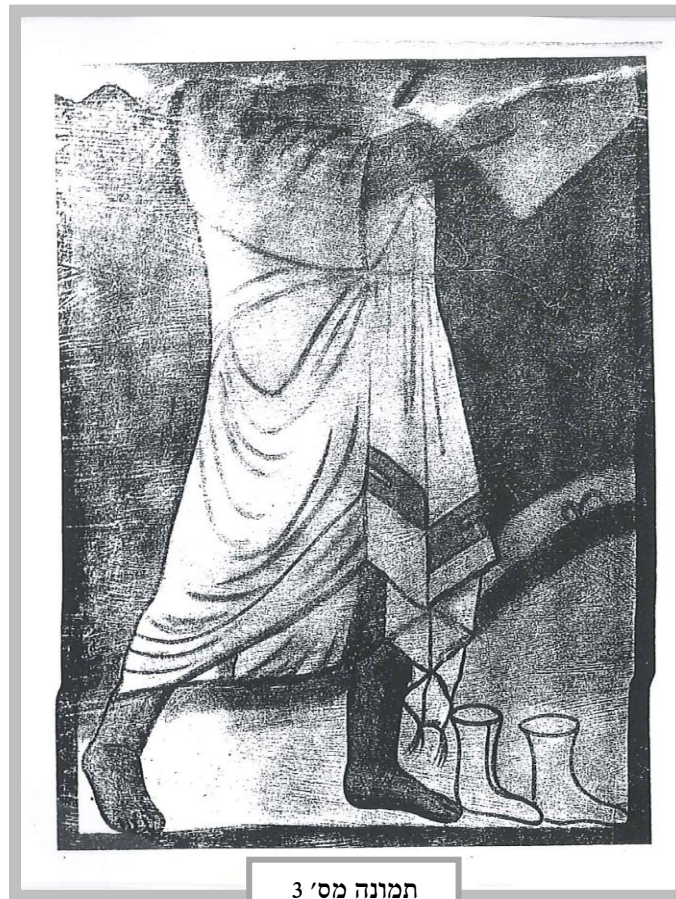
⁵ פלאוט, שם, עמ' 80. וראו ספר הקונגרס, בעריכת א' יפה, תל אביב 1932, עמוד 214.

⁶ וראו בספרו של ר"צ כהן, ציצית, ירושלים תשנ"ג, עמ' פ"ד, פ"ה, ומה שכתבתי במנהגי ישראל, חלק ה'. ירושלים תשנ"ה, עמ' כז-כח.

תמונה מס' 2

י' ידין, לוח 64

תמונה מס' 3

E.D Goodenough, Jewish symbols in Greek – Roman period, New York, 1964 vol. 11 n.325 Moses, from Deuro Europos